PM till Sametingets plenum

Säkerhet och beredskap i Sápmi – ett samiskt perspektiv på totalförsvaret

1. Inledning

Vi, det samiska folket, lever i en tid där säkerhetsläget i Europa och Norden snabbt förändras. Hotbilden breddas och fördjupas, och samhällen förväntas vara mer motståndskraftiga, mer delaktiga och bättre förberedda än tidigare. I denna utveckling är Sápmi inte ett undantag – tvärtom befinner vi oss i områden som är strategiskt viktiga för Sveriges och säkerheten i Arktisområdet.

Som urfolk har vi rätt till självbestämmande, inklusive rätten att bevara och utveckla våra språk, vår kultur och våra traditionella näringar. Denna rätt har stöd i Sveriges grundlag. I 1 kap. 2 § regeringsformen anges att samiska folkets möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas. Det innebär att staten inte bara ska ”tillåta” vårt kultur- och samhällsliv, utan aktivt främja våra möjligheter att upprätthålla och utveckla de delar vi själva vill – även i frågor som rör säkerhet, beredskap och totalförsvar.

Samtidigt är vi en del av det svenska samhället och har samma rätt till trygghet, säkerhet och skydd som alla andra. Därför behöver Sametinget tydliggöra hur samiska perspektiv, behov och rättigheter ska integreras i Sveriges totalförsvar och beredskapssystem.

Detta PM syftar till att ge plenum ett strategiskt underlag för diskussion om Sametingets roll, ansvar och prioriteringar i frågor som rör säkerhet och beredskap.

2. Utgångspunkter för ett samiskt säkerhets- och beredskapsperspektiv

2.1 Vi är ett folk – och ett urfolk

Som urfolk har vi rätt att delta i beslut som rör våra liv, våra områden och våra samhällen. Självbestämmande innebär att vi ska kunna påverka hur beredskap, säkerhet och totalförsvar utformas i Sápmi. Detta är inte en särlösning – det är en del av Sveriges folkrättsliga åtaganden.

2.2 Rätten till mark och vatten är en säkerhetsfråga

Våra traditionella marker är inte bara ekonomiska resurser – de är grunden för vår kultur, vår identitet och vår överlevnad som folk. Militär aktivitet, infrastrukturutbyggnad, energiprojekt och andra ingrepp påverkar direkt våra möjligheter att utöva renskötsel, jakt, fiske och andra traditionella näringar. Därför måste säkerhets- och beredskapsplanering ta hänsyn till:

- sårbara perioder i renskötseln,
- traditionella flyttleder och bruksmönster,

- lokala och regionala förutsättningar i hela Sápmi.

2.3 Samiska samhällen är en del av totalförsvaret

Vi lever ofta i glesbygd, i gränsnära områden och i klimatmässigt utsatta regioner. Detta gör oss både sårbara och strategiskt viktiga. Samtidigt besitter våra samhällen aerpiemahtoe/urfolkskunskap som kan vara viktiga resurser för Sveriges beredskap:

- lokalkännedom över stora geografiska områden,
- språk och nätverk som möjliggör snabb informationsspridning,
- traditionell kunskap om natur, klimat och överlevnad,
- näringar som bidrar till lokal livsmedelsförsörjning och mobilitet.
- Kunskaper om att klara sig själva, birget /bearkanidh, och ta vara på och förvara livsmedel.

2.4 Samiska grupper är särskilt utsatta vid kris och konflikt

Erfarenhet och forskning visar att grupper som utsätts för hat, hot och diskriminering i fredstid riskerar att drabbas hårdare vid kris och krig. Detta kan vi anta gäller även samer. Därför måste beredskapsåtgärder vara:

- inkluderande,
- språk- och kulturanpassade,
- utformade i dialog med samiska aktörer.

3. Identifierade brister och sårbarheter – fördjupad analys

Sápmi omfattar stora geografiska områden med gles befolkning, begränsad infrastruktur och klimatmässigt utsatta förhållanden. Dessa förutsättningar gör att samiska samhällen både är strategiskt viktiga och samtidigt särskilt sårbara vid kris och konflikt. Nedan utvecklas de brister som Sametinget identifierat.

3.1 Otillräcklig kris- och beredskapsinformation till det samiska samhället

Krisinformation når inte alltid ut till samiska samhällen i tid eller på ett sätt som är anpassat till språk, kultur och lokala förutsättningar. Detta gäller särskilt:

- Kris och beredskaps information på samiska språk saknas
- varningssystem som saknar samiska språk,
- myndighetskommunikation som inte tar hänsyn till samiska medier och nätverk,
- brist på lokalt anpassade budskap som utgår från samiska levnadsvillkor.

I ett säkerhetspolitiskt läge där desinformation och psykologiska påverkansoperationer ökar, innebär detta en betydande risk. Samiska grupper som redan utsätts för hat och misstro i fredstid riskerar att bli mål för riktade informationspåverkansinsatser i kris eller konflikt.

3.2 Avsaknad av beredskapsplanering för renskötsel och andra samiska näringar

Renskötseln är en grundläggande del av samiskt liv, kultur och identitet. Den är också en del av Sveriges livsmedelsförsörjning och en viktig lokal resurs vid kris. Trots detta saknas:

- nationella och regionala beredskapsplaner för renskötselns fortlevnad,
- rutiner för hur militära aktiviteter ska anpassas till renskötselns sårbara perioder,
- analyser av hur störningar i markanvändningen påverkar samiska samhällen vid höjd beredskap.

Liknande brister finns för fiske, jakt och andra traditionella näringar som bidrar till lokal försörjning och mobilitet.

3.3 Otillräcklig användning av samisk lokalkännedom och traditionell kunskap

Samiska samhällen besitter detaljerad kunskap om terräng, klimat, isförhållanden, väderomslag, flyttleder och alternativa färdvägar. Denna kunskap är en strategisk resurs för:

- tidig varning,
- lägesbild,
- räddningsinsatser,
- mobilitet i svår terräng,
- överlevnad i extrema förhållanden.

Trots detta används denna kunskap inte systematiskt av totalförsvarsmyndigheter. Avsaknaden av strukturerad samverkan innebär att staten går miste om en kapacitet som är unik för Sápmi.

3.4 Bristande förutsägbarhet vid militär aktivitet i samiska områden

Militär övningsverksamhet, infrastrukturutbyggnad och annan statlig aktivitet sker ofta utan tillräcklig dialog med berörda samiska aktörer. Detta kan leda till:

- störningar i renskötselns kritiska perioder,
- skador på marker, betesområden och flyttleder,
- minskad tillit mellan samiska samhällen och myndigheter,
- långsiktiga konsekvenser för kultur och livsgrund.

Självbestämmande och rätten till mark och vatten innebär att samiska intressen måste involveras tidigt och förutsägbart i planering och beslut.

3.5 Sametingets begränsade kapacitet i totalförsvarsfrågor

Sametinget är det samiska folkets parlament och har ett särskilt ansvar att företräda samiska intressen. Trots detta saknas:

- dedikerad beredskapskompetens inom myndigheten,
- resurser för språkstöd, översättning och dialog,
- strukturer för kontinuerlig samverkan med totalförsvarsmyndigheter.

Detta begränsar Sametingets möjlighet att ta den roll som urfolksrätten och grundlagen förutsätter.

4. Förslag till inriktning för Sametingets fortsatta arbete – fördjupad version

4.1 Etablera en formell och långsiktig samverkansmodell

Sametinget bör verka för att regeringen tydliggör att samiska perspektiv ska integreras i totalförsvaret. Detta kräver:

- fasta samverkansforum mellan Försvarsmakten, Myndigheten för civilt försvar, MSB och norra Civilförsvarsområdet och Sametinget.
- rutiner för tidig involvering i planering av militär aktivitet, infrastruktur och beredskapsåtgärder,
- gemensamma uppföljningsmekanismer.

En sådan modell stärker både samiska rättigheter och Sveriges samlade motståndskraft.

4.2 Integrera samiska språk och kommunikationskanaler i krisberedskapen

För att säkerställa att krisinformation når hela befolkningen krävs:

- att samiska språk inkluderas i varningssystem och myndighetskommunikation,
- att samiska medier och nätverk används som en del av kriskommunikationen,
- att myndigheter utbildas i hur samiska samhällen kommunicerar och organiserar sig.

Språk är en del av självbestämmandet och en förutsättning för trygghet och tillit.

4.3 Skydda och stärka samiska näringar som beredskapsresurs

Samiska näringar är inte bara kultur – de är en del av Sveriges beredskap. Därför bör Sametinget verka för:

- nationella beredskapsplaner för renskötsel och andra samiska näringar,
- att militär aktivitet anpassas till renskötselns sårbara perioder,
- att samiska näringar inkluderas i regionala och nationella försörjningsstrategier,
- att traditionell kunskap erkänns som en del av totalförsvarets kompetens.

4.4 Stärka Sametingets interna kapacitet

För att kunna ta ansvar i totalförsvarsfrågor behöver Sametinget:

- en tjänst med beredskapskompetens och förankring i det samiska samhället,
- resurser för översättning, språkstöd och informationsmaterial,
- medel för dialog, samråd och konferenser,
- möjlighet att delta i övningar och planeringsprocesser.

Detta är en kostnadseffektiv investering i både samisk och nationell säkerhet.

4.5 Utveckla ett samiskt perspektiv på risk- och sårbarhetsanalyser

Sametinget bör initiera analyser som:

- utgår från samiska bosättningsmönster och bruk av mark och vatten,
- beaktar språk, kultur, näringar och klimatförhållanden,
- identifierar särskilda sårbarheter i glesbygd och gränsområden,
- ger underlag för lokalt anpassade beredskapsåtgärder.

4.6 Stärka nordiskt samiskt beredskapssamarbete

Sápmi sträcker sig över flera stater därför bör Sametinget verka för:

- gemensamma analyser och beredskapsstrategier,
- samordning av kriskommunikation och varningssystem,
- hantering av gränshinder som påverkar renskötsel, mobilitet och evakuering,
- samarbete inom Samiskt parlamentariskt råd.

5. Avslutning – ett samiskt perspektiv på säkerhet

Säkerhet och beredskap i Sápmi handlar om mer än skydd mot yttre hot. Det handlar om att värna vårt folk, våra språk, våra näringar och vår rätt till mark och vatten. Det handlar om att säkerställa att vi som urfolk kan fortsätta leva, verka och utvecklas i våra områden – även i tider av kris och osäkerhet.

Genom att stärka Sametingets roll och kapacitet kan vi bidra till ett tryggare och mer motståndskraftigt samhälle, både för det samiska folket och för Sverige som helhet.